

Flytt av runsten Sö 90

Arkeologisk undersökning i form av antikvarisk kontroll

Fornlämning Hammarby 8:1, runsten
Stora Lövhulta 3:1
Hammarby socken
Eskilstuna kommun
Södermanlands län
Södermanland

Södermanland.

Maud Emanuelsson

Flytt av runsten Sö 90

Arkeologisk undersökning i form av antikvarisk kontroll

Fornlämning Hammarby 8:1, runsten

Stora Lövhulta 3:1

Hammarby socken

Eskilstuna kommun

Södermanlands län

Södermanland

Maud Emanuelsson

Denna rapport har framställts av ett företag
vars miljöledningssystem är certifierat enligt ISO 14001
av Svensk Certifiering Norden AB.

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2018

Samtliga foton av Maud Emanuelsson.

Omslag: Klockaren Carl Gustaf Österbergs avbildning av runstenen Sö 90 från 1888.

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

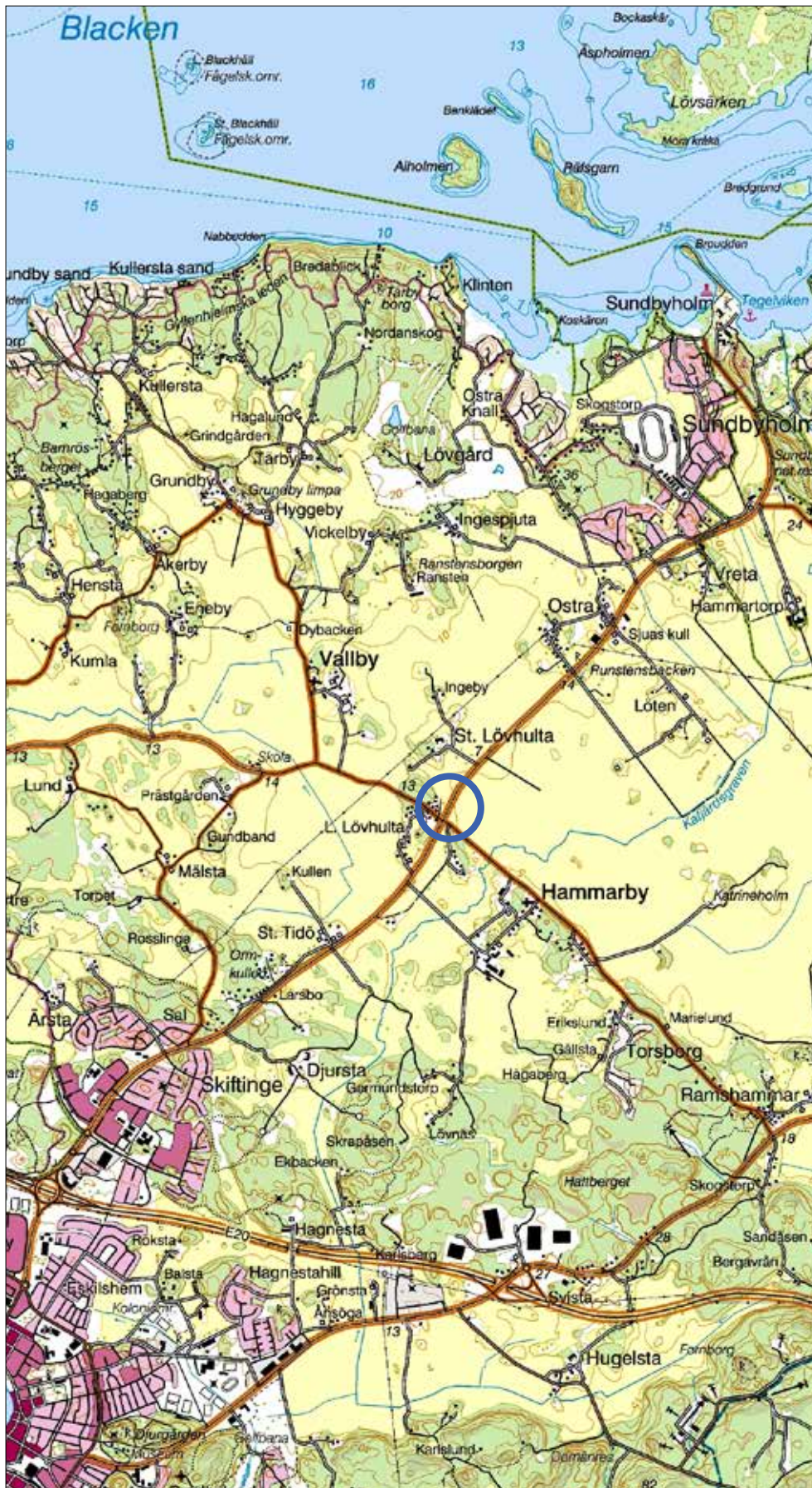
Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande 894787 och 894788.

ISBN 978-91-7453-761-1

Tryck: JustNu, Västerås 2018

Innehåll

Sammanfattning	5
Bakgrund	7
Ärendet	7
Historik	7
Genomförande	9
Resultat	10
Utvärdering	10
Referenser	14
Kart- och arkivmaterial	14
Muntliga källor	14
Tekniska och administrativa uppgifter	15

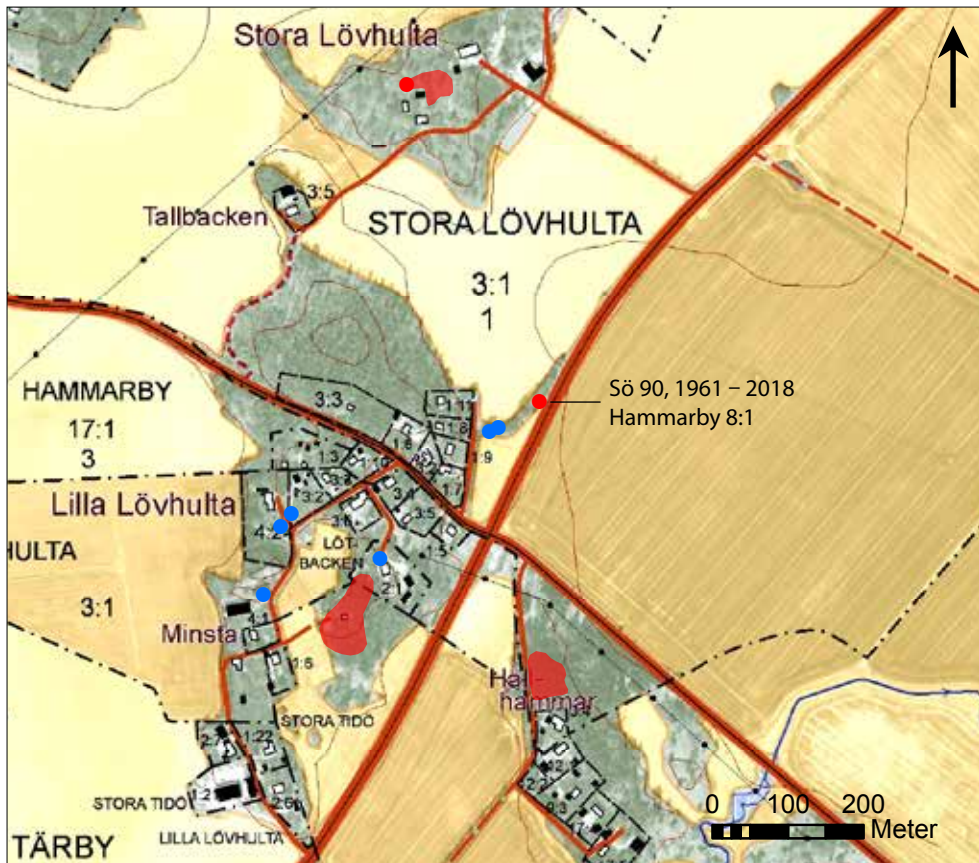
Figur 1. Platsen för den antikvariska kontrollen är markerad med en blå ring. Utdrag ur Terrängkartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

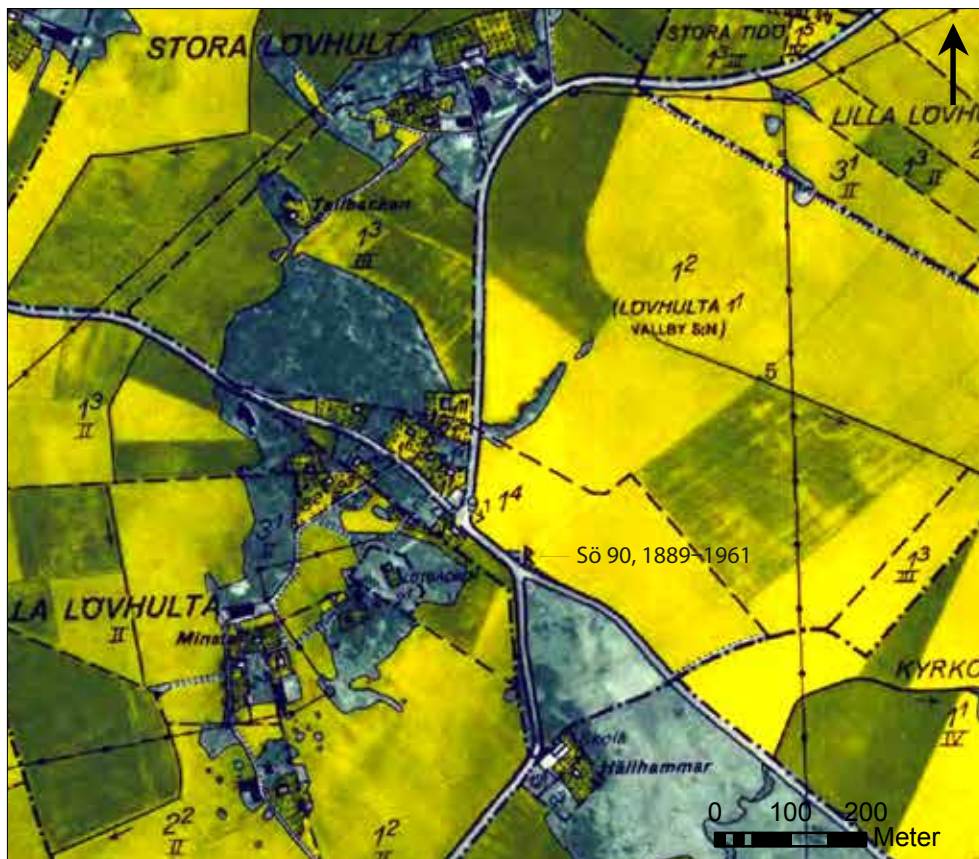
Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) har genomfört en arkeologisk kontroll vid flytt av runsten Sö 90 inom fastigheten Stora Lövhulta 3:1 i Eskilstuna kommun. Runstenen är registrerad som fornlämning Hammarby 8:1 i Kulturmiljöregistret (tidigare FMIS) och står inte på ursprunglig plats utan har flyttats två gånger tidigare, 1888 och 1961.

Uppdraget föranleddes av att runstenen stod i utkanten av Trafikverkets arbetsområde för en ny gång- och cykelväg längs Mälärvägen mellan Eskilstuna och Sundbyholm, väg 953. Länsstyrelsen i Södermanlands län beslutade därför att flytta runstenen och dess skylt till en mindre utsatt plats. Beslut om den nya placeringen togs i samråd med Trafikverket.

Flytten genomfördes den 5 september 2018 av Stenkonservatorn Skanska.

Figur 2. Runsten Sö 90, Hammarby 8:1, markerad på Fastighetskartan. Kartan är kompletterad med registrerade lämningar ur Kulturmiljöregistret. Skala 1:10 000.

Figur 3. Runsten Sö 90:s placering åren 1889–1961. Utdrag ur ekonomiska kartan 1956. Skala 1:10 000.

Bakgrund

Ärendet

Trafikverket har för avsikt att bygga en gång- och cykelväg utmed Mälarvägen, väg 953, mellan Eskilstuna och Sundbyholm. Syftet är att öka trafiksäkerheten. Eftersom gång- och cykelvägens sträckning berör platsen för runstenen Sö 90, registrerad i Kulturmiljöregistret som fornlämning Hammarby 8:1, beslutade Länsstyrelsen i Södermanlands län att ändra dess placering. Detta var möjligt då runstenen inte står på ursprunglig plats (figur 2–3).

Vid en besiktning utförd av Stenkonservern Skanska den 3 maj 2018 konstaterades det att stenen trots skador (rostiga järnklamrar och lagningar som börjat spricka upp) var i sådant skick att den var möjlig att flytta. Stenens storlek ovan mark var cirka 1,6 meter hög och 1,0 meter bred och 0,60 meter som tjockast. Den uppskattades väga cirka 3,6 ton.

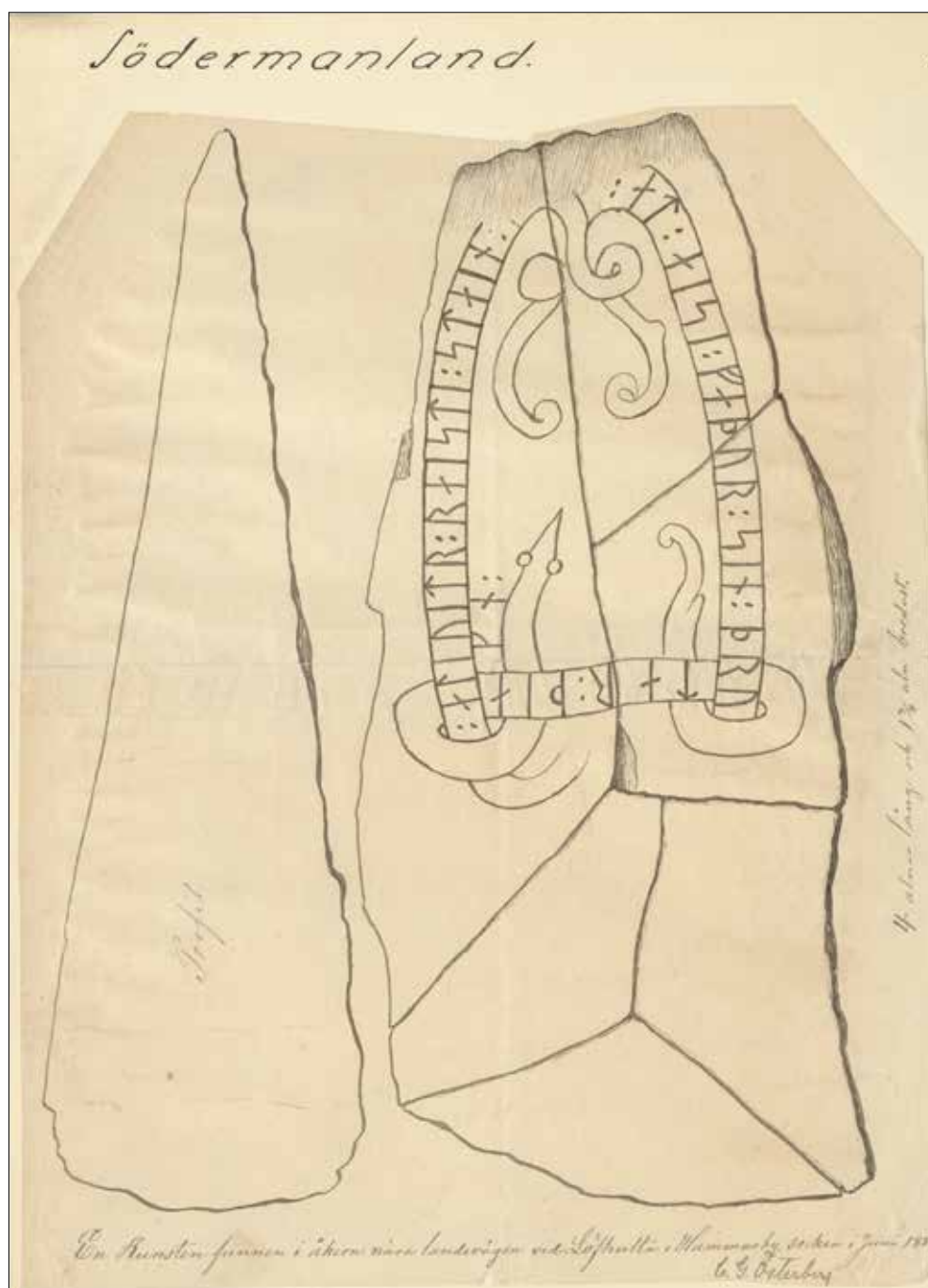
Den antikvariska kontrollens uppdrag vara att övervaka flytten av runstenen så att den inte skadades, att den placerades stabilt samt att undersöka mindre anläggningar av boplatsskäraktar, i händelse att sådana framkom där runstenen tidigare stått. Flytten genomfördes den 5 september 2018. Kostnadsansvarig var Trafikverket.

Historik

I juni månad 1888 fick jordägaren Andersson nog. Den stora stenen i åkern, som länge varit ett hinder för jordbruket, skulle bort. Men den var för stor och tung för att lyftas upp. Därför sprängde han den med ”trenne skott i högra klyften”. Då Andersson vid uppbrytningen av stenen vände på delarna fann han ”till sin stora ledsnad” att stenen var ristad med runor, varpå han sände bud efter klockaren Carl Gustaf Österberg. Andersson, Österberg och kyrkovärden Lundqvist sammanfogade alla delarna på en berggård i närheten. Runstenen rengjordes och avbildades skalenligt av Österberg (figur 4). Runstenen lagades med cement och järnkrampor och ett år senare, 1889, restes stenen. Platsen blev vid ”berghällen invid stora landsvägen, jämte åkern där den blev påträffad” (brev ATA) (figur 3).

År 1961 rätades vägen mellan Eskilstuna och Sundbyholm. Eskilstuna museum föreslog att runstenen skulle flyttas eftersom man ansåg att de stora vägomläggningarna hade gjort platsen för runstenen mindre fördelaktig. På den nya platsen skulle runstenen vara ”väl synlig för vägfararna men även omgiven av grönska”. Den 18 augusti 1961 flyttades således runstenen cirka 200 meter norr om den tidigare platsen (figur 2). Arbetet ansågs vara ”tekniskt väl utfört av Vägförvaltningen”, även om lagningen från 1889 åter gick upp och fick lagas igen och stenen fick en alltför stor lutning bakåt. Men man ansåg att det var för vanskligt att göra om arbetet för att rätta upp runstenen (brev ATA).

Den exakta platsen där runstenen påträffades är okänd. I det äldsta dokumentet från 1888 beskrivs fyndplatsen vara ”uti en åker vid Lövhulta i Hammarby socken, några alnar från stora landsvägen till Torshälla, där den delar sig till Sundby socken”. I dokument från 1961 uppges att den nya uppställningsplatsen låg ”ungefär lika långt från 1880-talets fyndplats ute på åkern som den nuvarande eller möjligen något närmare” (brev ATA).

Figur 4. Klockare Carl Gustaf Österbergs avbildning av runsten Sö 90, upprättad i juni 1888. Inskriptionen lyder "Andvüt reste sten (denna) efter Est, sin fader, en kraftkarl".

Genomförande

Det praktiska arbetet med att flytta runstenen ombesörjdes av underkonsult Stenkonservatorn Skanska. Runstenen frilades från vegetationslager och jord med spade. I samband med detta konstaterades det att runstenen förankrats i ett fundament av cement och makadam samt murats fast mot en bakomliggande sten (vilket förklarade runstenens bakåtlutning). Runstenen frigjordes från cementfundamentet med spett och hacka.

Runstenen säkrades med två spännband, för att säkerställa att lagningarna inte gick isär, och lyftes sedan med två spännband som var för sig hade kapacitet att lyfta fem ton. Med hjälp av en kranbil från Sten Säfströms Åkeri AB (underkonsult till Stenkonservatorn Skanska) flyttades runstenen 17 meter åt sydväst (figur 5 och 7).

Runstenen placerades i en grop som förberetts av Trafikverkets entreprenör Tranab, efter mått av Stenkonservatorn Skanska. Gropen var $1 \times 1 \times 1$ meter stor. Upp till 0,70 meter var gropen fylld med sten i fraktion upp till 0,15 meter (figur 5). Gropen fylldes sedan för hand med ytterligare cirka 0,15 meter med sten i fraktion upp till 0,02 meter. Därefter placerades runstenen i gropen och riktades mot gång- och cykelvägen och Mälartvägen. Gropen fylldes upp med grus som trycktes och jämnades till.

Den tillhörande skylten grävdes upp och placerades intill runsten med texten vänd mot trafiken.

Den grop som bildats efter att runstenen flyttats efterundersöktes av arkeolog. Schaktväggarna rensades med handverktyg.

Flytten av runstenen dokumenterades fortlöpande med digitalfotografier. Runstens nya plats och gropen där runstenen stått mättes in med RTK-GPS. Den antikvariska kontrollen redovisades genom sedvanlig anmälan om genomförd undersökning med KML-beslut, inklusive digitala shaper, till Riksantikvarieämbetet.

Figur 5. Platsen där runstenen skulle placeras var förberedd av Trafikverkets entreprenör Tranab. I bakgrunden syns två medarbetare från Stenkonservatorn Skanska i färd med att frigöra runstenen. Avståndet mellan de två platserna är 17 meter.

Resultat

Flytten av runstenen Sö 90 genomfördes på ett tekniskt väl sätt. Runstenen, som av stenkonservator Daniel Kwiatkowski uppges ha en sådan konstruktion att den är självstående, är stabilt placerad i en fundamentsgrop, på en skapad plåtå uppbyggd av Trafikverket och Tranab. Runstensens nya placering är väl synlig från gång- och cykelvägen samt har en god exponering över och från de östra omgivningarna i landskapet (figur 7, 8 och 14). Runstenen har också fått den lutning som den ursprungligen bör ha haft.

Inga nya skador uppkom på runstenen. Dock finns rester av cement och makadam kvar under stenen (figur 6). Skylten från Riksantikvarieämbetet – med information om runstensens ristning, upptäckt samt öde med att vara ett hinder i jordbruket – innehåller i och med flytten inaktuell information då skylten har textraden ”och restes 1961 på sin nuvarande plats”.

Vid en jämförelse mellan 1888 års avbildning av runstenen och runstenen i frigjort, ”svävande” läge framgår att stenen är avsevärt kortare nu än då. Om Carl Gustaf Österbergs teckning från 1888 är korrekt har runstensens rot, vid okänt tillfälle, huggits av (figur 6).

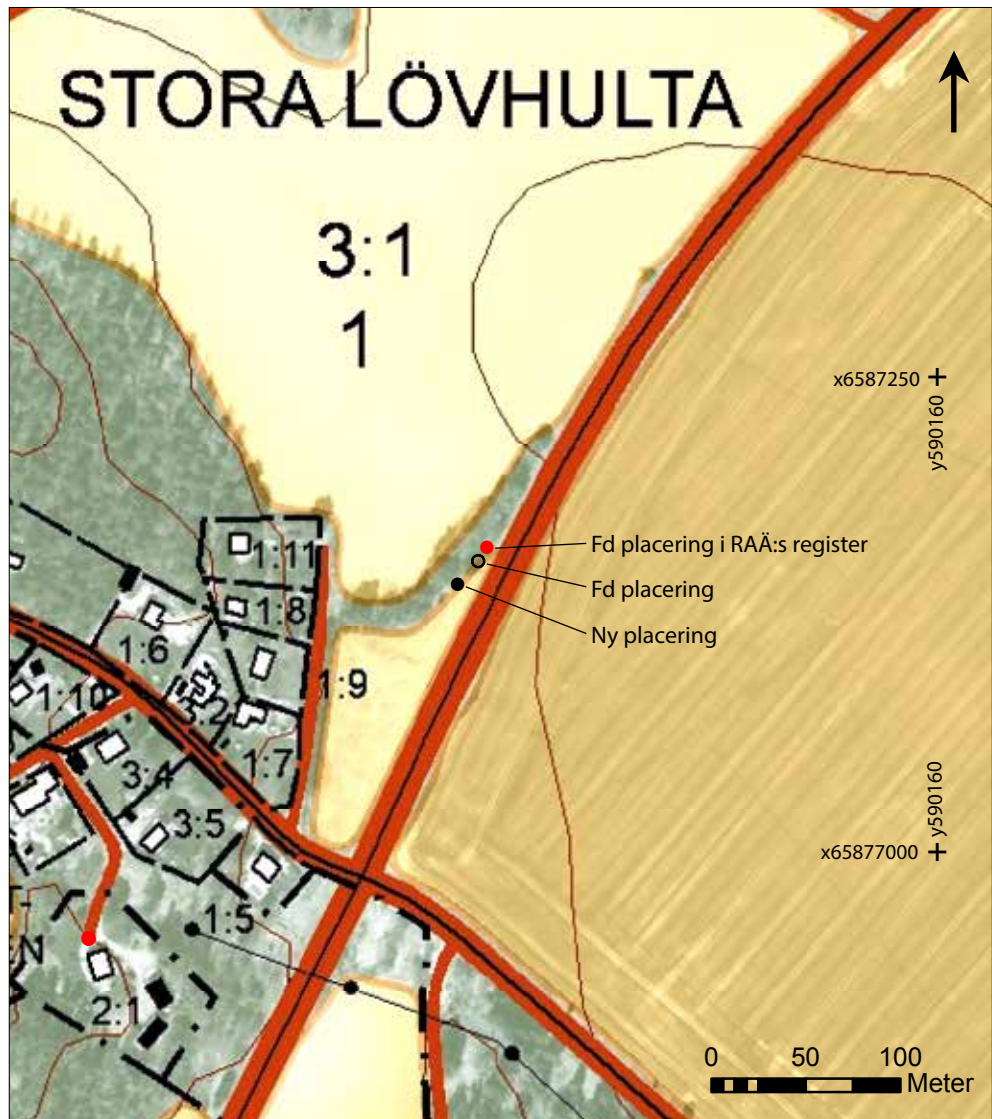

Figur 6. Vid en jämförelse mellan 1888 års avbildning och ett fotografi av runstenen 2018 syns en stor storlekskillnad. Om den äldsta avbildningen är korrekt har runstensens rot vid ett senare tillfälle avhuggits och jämnats till. Montage Maud Emanuelsson.

Inga lämningar framkom i gropen efter runstenen. Gropen var $1,70 \times 1,40 \times 0,25\text{--}0,60$ meter stor. Merparten av gropen bestod av det kvarliggande cementfundamentet, $1,10 \times 0,60 \times 0,15$ (minst) meter stort. Ovanpå fundamentet låg upp till 0,20 meter med makadam.

Utvärdering

Den antikvariska kontrollen har genomförts enligt undersökningsplan.

Figur 7. Fastighetskartan kompletterad med olika placeringar och uppgift om placering för runstenen Sö 90. Skala 1: 4 000.

Figur 8. Runstenen på sin nya plats längs Mälärvägen. Fotot är taget ungefär från den plats där stenen var placerad mellan 1889 och 1961 (inzoomat).

Figur 9. Runstenen före flytten. För att inte skadas av det pågående vägarbetet var runstenen temporärt inhägnad.

Figur 10. Runstenen frigjordes manuellt med handredskap, vilket tog en dryg timme för stenkonservatorerna.

Figur 11. Runstenen hade 1961 monterats fast på ett synnerligen starkt fundament av cement och makadam.

Figur 12. Runstenen är lossad och på väg till sin nya plats (bakom grusbögen).

Figur 13. Runstensens oglamorösa baksida och 1889 års lagningar med järnkrampor.

Figur 14. Runstenen och skyltens nya placering.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Ekonomiska kartan, J133-10G7i58, 1956.

Brev från C. G. Österberg till Oscar Montelius 1888. ATA.

Brev från G. M. Silfverstolpe, Eskilstuna stads museer, till Riksantikvarieämbetet 1961.

ATA dnr 182/61.

Brev från G. Larson, Vägförvaltningen, till Riksantikvarieämbetet 1961. ATA.

Brev från Silfverstolpe, Eskilstuna stads museer, till Riksantikvarieämbetet 1961.

ATA dnr 260/61.

Muntliga källor

Daniel Kwiatkowski, stenkonservator, Stenkonservatorn Skanska, telefonsamtal 2018-05-21.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	KM18099
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-7707-2017, 2018-05-18
<i>Typ av undersökning:</i>	Arkeologisk undersökning i form av antikvarisk kontroll
<i>Undersökningsperiod:</i>	5 september 2018
<i>Personal:</i>	Maud Emanuelsson (projektledare)
<i>Landskap:</i>	Södermanland
<i>Län:</i>	Södermanland
<i>Kommun:</i>	Eskilstuna
<i>Socken:</i>	Hammarby
<i>Fastighet:</i>	Stora Lövhulta 3:1
<i>Fornlämning:</i>	Hammarby 8:1, runsten
<i>Fastighetskartan:</i>	65F IN Torshälla
<i>Koordinater:</i>	X6587140/Y589906
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99 TM
<i>Höjdsystem:</i>	RH 2000
<i>Inmätningssmetod:</i>	RTK-GPS
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Inga dokumentationshandlingar utöver denna rapport.
<i>Fynd:</i>	Inga fynd påträffades.